

Analysis of ideological discourse and semantic transformation (A Case Study of the Cannibale Novel by Didier Daeninckx)

Farideh Alavi^{1*} & Mehdi Fazeli Khosh²

Vol. 14, No. 6, Tome 78
pp. 423 - 455
January & February
2024

Abstract

The ideological discourse always challenges individuals and seeks to use the multi-meaning nature of language to overcome languages and other discourses. Zima believes that a message conveyed through deliberate and conscious use of language can not only convey a specific meaning to the message recipient, but can also create changes in the type and level of linguistic data comprehension in a way that changes the message in favor of the speaker and convinces the listener despite its reversed meaning. This study attempts to answer the question of how ideological discourse can transform meaning at the level of discourse and, consequently, at the level of the transmitted message, and how political institutions can take advantage of linguistic structures and tools that allow them to legitimize their superiority from a schematic and structured perspective. To achieve this goal, relying on Pierre Bourdieu's sociocognitive theories, the authors of this article have tried to demonstrate the relationship between linguistic elements and power and dominance by analyzing the discourse of the subjects and the characters in the novel "Les Cannibales" by the contemporary French writer Didier Daeninckx. The writer of this novel, in most of his detective novels and short stories, adopts a socio-political critical approach to narrate events that are considered dark moments in contemporary or past French history. He, who advocates against the denial of history, racism, colonialism, corruption of political societies, etc., wrote "Les Cannibales" in 1998, in memory of the "human zoos" of the Third Republic of France, and tells the story of the Kanak natives who were exhibited like animals at the "Colonial Exhibition of 1931". Based on this, the authors of this article examine how the ideological discourse is created and how it changes meaning through narratives and dialogues that take place throughout the book and leads to a change in ideological connotations. Additionally, by portraying and interpreting the nature of the Kanak natives from the perspective of the dominant ideological discourse, it is shown that the dominant discourse, using the multi-meaning and multidimensional nature of language and having the power to organize linguistic structures, defines a nature other than the original nature of the Kanak natives for them, which they accept and lose their human identity.

Keywords: Discourse analysis, sociological critique, Ideological discourse, semantic transformation, dominant language

¹ Corresponding author, Associate Professor, Department of French Language and Literature, University of Tehran, Iran; Email: falavi@ut.ac.ir, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9334-1717>

² PhD Student, Department of French Language and Literature, University of Tehran, Iran

1. Introduction

Zima believes that a message conveyed through deliberate and informed language not only can deliver a specific meaning to the recipient but can also bring about changes in the type and extent of linguistic understanding, altering the message in favor of the speaker and persuading the listener despite its opposite meaning. These abilities, due to the deliberate and purposeful use of language in general and specific linguistic structures or vocabulary in particular, can enable the speaker to form a special discourse that conveys a message beneficial to them in a specific linguistic-social situation without the message recipient being aware of this fact. This phenomenon legitimizes the subject or discourse's superiority and demonstrates its absolute and irrefutable power. In other words, this mastery and superiority occur through the formation of a discourse that is based on the linguistic and social experiences of the speaker. By basing its argumentative strategies on the notions of constitutive polarities and therefore tensions and contradictions, sociocriticism aims to uncover the modalities that manage the incorporation of history into textual structures." It is for this purpose that Zima's sociocriticism attempts to access the dialectical analysis of literary texts.

The semantic load and connotation of words and linguistic structures are not neutral, as Saussurean linguistics would have us believe, which does not consider ideology as an integral part of the text. In other words, the text conveys interests and is not purely composed from innocent grammatical and linguistic structures but is potentially capable of operating semantic transformations on the entire lexicon used in the literary work according to the interests of the ideological discourse. This ideological discourse, since its interests conflict with those of another social group, gives rise to a strongly visible dualism in the semantic and lexical structures of the work.

The semantic transformation of words occurs through the ideological discourse that seeks to change the semantic load of the lexicons associated with colonization to articulate its own interests over the colonized community

and then manipulate it as it sees fit. This re-semanticization of language and especially of lexicons to convey a particular ideological position leads to the fact that colonization is presented, obviously by the subject in power and holding political instances, as being positive and beneficial to the dominated.

Research Question(s)

In this article, we aim to provide convincing and appropriate answers to questions such as the following:

- 1) How do semantic relationships through linguistic and speech structures impart particular meanings to power relationships?
- 2) How does manipulation in language occur to convey a specific semantic load in a specific linguistic-social situation in written text?
- 3) How does the conveyance of specific meanings in speech and the current mode of meaning impartation occur in the text, and what are the consequences?

2. Literature Review

According to Roland Barthes' theories, the relationship between literary text and its social context is inevitable, and it is not possible to separate them from each other. Therefore, ideological discourse has always been the focus of theories of prominent individuals such as Marx, Aron, Althusser, Arendt, Bourdieu, Balibar, and others. Bakhtin and Voloshinov believe that in reality, what we articulate or hear are not just words but expressions of facts or lies, good or bad things, important or trivial matters, pleasant or unpleasant things, and so on. In this article, we attempt to investigate and examine the societal dimensions and the central role of linguistic and lexical structures in creating meaning in the novel under discussion, using the theories of sociologists and literary critics such as Claude Duchet, Pierre Bourdieu, Michel Pêcheux, Edmond Cros.

Sociocriticism strives to unveil the secret aspect of the textual fabric, where "the symbolic tirelessly works the social," and to clarify the ideological unthought and to track the sociality of the text by seeking to extract its implicit and to appreciate its tension in social discourse. It is believed that the literary text problematizes social discourses and reflects them in the textual fabric of the imaginary society that carries within it the a priori of the existing society in which the literary text is born.

The sociocritical project, forged in the late 1960s by Claude Duchet, aims to take charge of social discourse by and within the text. This sociocritical program, which brings together researchers and theorists such as Isabelle Tournier, Stéphane Vachon, Patrick Maurus, Xavier Bourdenet, In-Kyoung Kim, and Roseline Tremblay, considers literary texts as social objects playing both roles: first, they are the product of the overall system that gives them birth, and second, they serve as devices to transmit images and ideas as reflections of society. The mechanisms and discursive configurations allow sociocriticism to grasp the social within the text and thus approach Bakhtin's thought on generalized intertextuality.

The study of the modalities governing the integration of history into the textual fabric leads Cros and his colleagues, who establish a school of sociocriticism known as the Montpellier School, to develop a sociocritical theory of the text and a sociocritical theory of the subject, placing particular emphasis on the latter term, namely the subject. They pose the problem of the agent of history, namely the Cultural Subject or the Transindividual Subject, as the keystone of Cros's analytical approach. This concept recalls the definition given by Lucien Goldmann and the concept of the "non-conscious, which differs from the unconscious by the absence of repression.

In the novel "Cannibale", this semantic change that strives to resemanticize words and language structures grouping a set of isotopic words used in the text is omnipresent. This resemanticization of words is not limited to the meaning of the vocabulary of the language but also seeks to

act on the aim of these sense classemes.

3. Methodology

Zima emphasizes that speech cannot be considered a neutral phenomenon. He believes that authors who produce literary texts, whether individually or collectively, inevitably pursue certain intentions, beliefs, and interests that are more or less identifiable in the texts under discussion. Therefore, a writer, consciously or unconsciously, reflects their contemporary goals, thoughts, and ideas, unintentionally mixing reflections with purposeful thoughts of their time through linguistic structures in the text. Even ordinary communicative language used in a social context is imbued with dominant ideology. According to Bourdieu, speech is not just a matter of applying the rules of language but also changes its structure with its changing meaning. Therefore, the authors of this article have attempted to demonstrate, in light of Pierre Bourdieu's sociological theories and through analyzing the discourses of the subjects, the impact of intentional use of linguistic discourse structures in this novel. It is evident that Bourdieu's sociological approach and his theories about the linguistic methods of the subjects in a specific linguistic-social situation can help us better understand power relations in the fictional society of the novel and the society outside the story.

In the novel "Les Cannibales" semantic changes in words and speech occur through an ideological discourse that seeks to alter the semantic load of terms related to colonialism in order to impose its own interests on the colonized people and exploit them in its own way. In the next section, we will discuss these semantic changes in language through ideological discourse, as at the level of meaning, we must strive to represent collective (social) interests as a structured and structuring activity.

This semantic shift occurs through ideological connotations throughout the text, as the dominant ideology in the text seeks to reinterpret or give new

meanings to structures by changing the meanings and purposes of words, making them consistent with its own ideological goals and interests. On the other hand, excessive use of the polysemous nature of language in sociolinguistic situations can expose language and vocabulary to semantic shifts that are responsible for the distribution of discursive roles. The interpretation of a word and a sentence from different perspectives may lead the researcher towards the idea that "substitution relationship (paradigmatic) organizes the co-occurrence relationship (syntagmatic).

According to Zima, ideology is a discursive phenomenon based on a set of words, contradictions, semantic classifications, and patterns of action from a social dialect. This means that ideology is based on a semantic relationship that the discourse subject addresses to the narrative of literary, social, or historical reality.

A critical-sociological or sociolinguistic study of this novel, focusing on narrative techniques, enables the researcher to concentrate on the discursive confrontations at the ideological level emerging from the characters' discourse. This allows for a more precise examination of the story's developmental trajectory and the domination of the dominant subject over the dominated, defining new relationships between the colonizer and the colonized.

Each segment of discourse or vocabulary carries signs of its origin, the effects of events, and signs in its own social-linguistic situations. Therefore, Bourdieu believes that language is a historical system in which its changes (lexical, semantic, syntactic) can be defined in relation to the contradictions between social groups that are more or less clearly institutionalized among social dialects.

4. Results

The sociolinguistic analysis based on the critical-social approach of the novel "Cannibales" by Didier Daeninckx shows that the ideological discourse can

create a kind of semantic transformation at the level of discourse and, consequently, at the level of the conveyed message. This allows political entities, using linguistic structures and the tools provided by the language's semantic transformation, to legitimize their superiority from a schematic and structured perspective. In this way, they can denigrate the indigenous Kanak people. Initially unconsciously, and then consciously, the Kanak people fall into the trap of the ideological discourse of the ruling powers. In other words, the use of language as a tool of power can not only legitimize the dominance of a specific ideological and political discourse over others but also manipulate the message, whether consciously or unconsciously, using the linguistic capacities that each language provides to its speaker. This manipulation of the message is evident in the novel, where dominance is accepted as an established, obvious, and therefore legitimate concept.

Dans le novel "Cannibale", we can observe the various representations of the Kanak and the dominant as materialized ideologies corresponding to the staging or imaging of different social issues in the form of iconic and linguistic discourses. This would mean that language structures transmit ideologies through the semantic and connotative possibilities of language. This assertion by Cros is increasingly valid. It would be better to clarify that we have no intention of validating or refuting the idea of one thinker or another in the present research work, but rather to analyze the potential of language to convey a certain idea in favor or disfavor of social groups. When we see that language is potentially able, on the semantic level through isotopies of meaning and on the discursive level via the pragmatic schema responsible for the distribution of roles, to articulate the ideas and intentions of the dominant in order to represent the Kanak as having savage attitudes.

The value of words, in particular, and the linguistic structures used in the novel, in general, can lead us to a reconfiguration of Kanak identity following the ideological dualism determined first by conflicts of interest and then determining in turn the structuring of the text.

Furthermore, relying on sociocultural theories, we find that the ideological discourse has managed to be the origin of semantic transformation and consequently identity transformation in the Kanak people. The result in this novel is the gradual alienation of the Kanaks. Moreover, the application of purely and entirely linguistic semantic processes in the ideological discourse has led to a kind of duality in the personal characteristics of the Kanaks. This ultimately results in a duality and contradiction between nature (symbolized by the indigenous Kanaks) and modern culture (represented by its dominant subject), creating a conflict and contradiction in the discursive and behavioral aspects. In other words, the sociocultural examination of this novel, using perspectives such as framing discourse and sociolinguistic-social positioning, enables us to better understand the power relations and linguistic and cultural elements that can justify power relations in a specific society.

.

دوماهنامه بین‌المللی

د ۱۴، ش ۶ (پیاپی ۷۸)، بهمن و اسفند ۱۴۰۲، صص ۴۲۳-۴۵۵

مقاله پژوهشی

<http://dorl.net/dor/20.1001.1.23223081.1401.0.0.221.3>

تحلیل گفتمان ایدئولوژیک و دگرگونی معنایی مطالعه موردی رمان *آدمخوار* اثر دیدیه دننکس

فریده علوی^{۱*}، مهدی فاضلی‌خوش^۲

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات فرانسه دانشگاه تهران، تهران، ایران

۲. دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فرانسه دانشگاه تهران، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۷/۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۴/۷

چکیده

گفتمان ایدئولوژیک همواره افراد را به‌عنوان سوژه به چالش می‌کشد و بر آن است تا از خصلت چندمعنایی زبان برای غلبه بر زبان‌ها و گفتمان‌های دیگر استفاده کند. زیما معتقد است پیامی که از طریق استفادهٔ سنجیده و آگاهانه از زبان منتقل می‌شود، نه‌تنها قادر است بار معنایی خاصی را به مخاطب پیام منتقل کند، بلکه می‌تواند در نوع و میزان درک داده‌های زبانی تغییراتی ایجاد نماید به گونه‌ای که پیام را به نفع گوینده تغییر دهد و مخاطب را نیز علی‌رغم معنای وارونهٔ آن متقاعد سازد. پژوهش حاضر تلاشی است برای پاسخ به این پرسش که چگونه گفتمان ایدئولوژیک قادر است در سطح گفتمان و در نتیجه در سطح پیام منتقل شده، تحول معنایی ایجاد کند و اینکه چگونه نهادهای سیاسی از ساختارهای زبانی و ابزاری که زبان و تعدیل معنایی زبان به آن‌ها اجازه می‌دهد بهره‌بردن تا برتری خود را از دیدگاهی شماتیک و ساختارمند مشروعیت بخشند. برای نیل به این هدف، با تکیه بر نظریه‌های جامعه‌شناختی پیر زیما، نویسندگان مقاله حاضر کوشیده‌اند تا رابطهٔ بین عناصر زبانی با قدرت و سلطه‌گری را با تحلیل گفتمان سوژه‌های رمان *آدمخوار* اثر دیدیه دننکس نویسندهٔ معاصر فرانسوی نشان دهند. نویسندهٔ این رمان در بیشتر رمان‌های پلیسی و داستان‌های کوتاه خود با اتخاذ رویکرد انتقادی اجتماعی - سیاسی به روایت رویدادهایی می‌پردازد که نقاط تاریکی در تاریخ معاصر یا گذشته فرانسه به شمار می‌آیند. او که از مدعیان مبارزه با نفی‌گرایی تاریخ، نژادپرستی، استعمارگری، فساد جوامع سیاسی و غیره است، در سال ۱۹۹۸ رمان *آدمخوار* را به یاد «باغ‌وحش‌های انسانی» در دوران جمهوری سوم فرانسه به نگارش درمی‌آورد و به روایت داستان بومیان کاناک می‌پردازد که در «نمایشگاه استعمار سال ۱۹۳۱» مانند حیوانات در معرض دید دیگران

Email: falavi@ut.ac.ir

* نویسندهٔ مسئول مقاله:

قرار گرفته بودند. بر این اساس، نگارندگان مقاله حاضر به بررسی نحوه ایجاد گفتمان ایدئولوژیک و دگرگونی معنایی از طریق روایت‌ها و گفت‌وگوهایی که در سراسر کتاب اتفاق می‌افتد و به دگرگونی دلالت‌های ایدئولوژیک منجر می‌شود می‌پردازند. همچنین، به واسطه به تصویر کشیدن و تفسیر ماهیت بومیان کاناک از نظر گفتمان ایدئولوژیک غالب، نشان داده می‌شود که گفتمان غالب با استفاده از ماهیت چند معنایی و چند بعدی زبان و با در اختیار داشتن قدرت سامان دادن ساختارهای زبانی، ماهیتی غیر از ماهیت اصیل بومیان کاناک برای آن‌ها تعریف کرده، و آن‌ها آن را پذیرفته و هویت انسانی خود را از دست می‌دهند.

واژه‌های کلیدی: تحلیل گفتمان، نقد جامعه‌شناختی، گفتمان ایدئولوژیک، دگرگونی معنایی، زبان سلطه، رمان آدمخوار.

۱. مقدمه

پیر زیما جامعه‌شناس و منتقد ادبی در کتاب متن و جامعه به تعریف گفتمان ایدئولوژیک می‌پردازد و آن را «گفتمانی [می‌داند که] مبتنی بر فهرستی از واژگان، تقابل‌ها و طبقه‌بندی‌های معنایی و مدل‌های کنشی یک گویش اجتماعی» است (Zima, 2011, p. 56). بر این اساس، گفتمان ایدئولوژیک همواره افراد را به عنوان سوژه به چالش می‌کشانند و بر آن است تا از خصلت چندمعنایی زبان برای غلبه بر زبان‌ها و گفتمان‌های دیگر استفاده کند. زیما معتقد است پیامی که از طریق استفاده سنجیده و آگاهانه از زبان منتقل می‌شود، نه تنها قادر است بار معنایی خاصی را به مخاطب پیام منتقل کند، بلکه می‌تواند در نوع و میزان درک داده‌های زبانی تغییراتی ایجاد نماید، به گونه‌ای که پیام را به نفع گوینده تغییر دهد و مخاطب را نیز علی‌رغم معنای وارونه آن متقاعد سازد. این توانایی‌ها به دلیل استفاده آگاهانه و هدفمند از زبان به طور عام و ساختارهای زبانی یا واژگان به طور خاص می‌تواند گوینده را به تشکیل گفتمانی ویژه قادر سازد که در یک موقعیت زبان شناختی - اجتماعی معین پیامی را به نفع خود منتقل کند بی‌آنکه گیرنده پیام متوجه این امر شود. این تمایز که شکل‌گیری آن ناشی از استفاده عمدی از زبان است، باعث می‌شود که سوژه یا گفتمان مسلط به برتری خود مشروعیت بخشد و قدرت خود را مطلق و غیرقابل ابطال نشان دهد. به عبارت دیگر، این تسلط و برتری از طریق

شکل‌گیری گفتمانی صورت می‌گیرد که در تجربیات زیسته و اجتماعی گوینده در قالب شیوه‌های زبانی و اجتماعی ثبت شده است. نقد جامعه‌شناختی با رویکرد تحلیل گفتمانی رمان *آدمخوار*^۱ اثر دیدیه دننکس^۲ نویسنده معاصر فرانسوی که به روایت رفتار غیرانسانی و عجیب انسان‌های عصر مدرن در برابر انسان‌های بدوی در نمایشگاه استعماری ۱۹۳۱ می‌پردازد، نمونه بسیار خوبی برای پاسخ به پرسش اصلی این مقاله یعنی رابطه بین عناصر زبانی با قدرت و سلطه‌گری است.

اولین مضمونی که ما را در پاسخ به سؤال اصلی این مقاله یاری می‌دهد بحث گفتمان ایدئولوژیک و دگرگونی معنایی است. در این بخش به اهمیت ساختارهای زبانی در تغییر بار معنایی صورت‌گرفته در متن به‌منظور تضمین کردن منافع سوژه مسلط و بیان منافع ایدئولوژیک در سطح گفتمانی می‌پردازیم. در بخش دوم پژوهش حاضر، تکنیک‌های ساختاری و روش‌های زبانی را که نویسنده از آن‌ها برای هویت‌زدایی از ماهیت انسانی بومیان کاناک استفاده کرده مورد بحث و تحلیل قرار می‌دهیم. در این قسمت همچنین به دستکاری در زبان به منظور انتقال بار معنایی و دلالتی مشخص در یک موقعیت زبان‌شناختی - اجتماعی معین در نوشتار متن نیز خواهیم پرداخت تا تمام ابعاد زبان‌شناختی و بار معنایی خاصی که از طریق این ساختارها انتقال می‌یابد نیز مورد بحث قرار گیرد و روشن شود. با وجود تمام مهارت‌هایی که سوژه‌ها در استفاده از زبان از خود نشان می‌دهند، ممکن است تضاد خاصی بین عمل و گفتار وجود داشته باشد، بنابراین تناقض به‌وجود آمده بین گفتار شفاهی و عمل به پیامدهایی منجر می‌شود که در خور توجه است. از این رو، در پژوهش حاضر، دوگانگی طبیعت - فرهنگ که نه‌تنها در سطح گفتمانی، بلکه در سطح معنایی رمان نیز ظاهر می‌شود مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

۲. پیشینه پژوهش

رولان بارت در کتاب *لذت متن* با اشاره به جمله‌ای از ژولیا کریستوا می‌نویسد: «هر فعالیت ایدئولوژیکی خود را در قالب پاره‌گفتارهای تکمیل‌شده ترکیبی نشان می‌دهد.» حال این گزاره ژولیا کریستوا را وارونه در نظر بگیریم: هر پاره‌گفتار تکمیل‌شده احتمال ایدئولوژیک بودن را

دارد» (Barthes, 1973, p. 68) بر این اساس، رابطه بین متن ادبی و بستر اجتماعی آن اجتناب‌ناپذیر و تفکیک آن‌ها از یکدیگر امکان‌پذیر نیست. بنابر این گفتمان ایدئولوژیک همواره محور نظریه‌های افراد شاخصی همچون مارکس، آرون، آلتوسر، آرنست، بودون، بالیبار و غیره بوده است. باختین و ولوشینف با تأکید بر اینکه هر شکل زبانی «همواره در بستر گفته‌پردازی‌های مشخصی به گویندگان ارائه می‌شود، و همواره متضمن یک بستر ایدئولوژیکی مشخص است [معتقدند که] در واقعیت، آنچه ما به زبان می‌آوریم یا می‌شنویم کلمات نیستند، بلکه عبارت‌اند از حقایق یا دروغ‌ها، چیزهای خوب یا بد، مهم یا پیش پا افتاده، خوشایند یا ناخوشایند و غیره. کلمه همیشه بار محتوایی یا معنای ایدئولوژیکی یا رخدادی دارد» (Bakhtine & Volochinov, 1977, pp. 102-103). پژوهش‌های برخی از جامعه‌شناسان فرانسوی دهه ۱۹۷۰ از جمله کلود دوشه بر محور بررسی ابعاد جامعه‌شناختی متون ادبی شکل گرفت. دوشه معتقد بود که متن ادبی نه فقط به واسطه مضمون آن بلکه از طریق شیوه‌های گفتن، تعدیل گفتمان اجتماعی، جهت دادن به نگاه خواننده نسبت به واقعیت، نوعی گفتمان اجتماعی است. بر این اساس، نقد جامعه‌شناختی دوشه با تحقیق در ابعاد اجتماعی نوشتار ادبی در جست‌وجوی کشف جوامع گذشته و معاصر بود. همچنین او تلاش می‌کرد تا ایدئولوژی نهفته در متن را آشکار و تأثیرات انحرافی آن را محکوم کند. اما رویکرد زبان‌شناختی و ساختاری نقد جامعه‌شناختی دوشه به محدود شدن آن در بطن متن انجامید. البته نقطه قوت نقد دوشه این بود که برخلاف دیدگاه‌های پیشین، امر اجتماعی را یک واقعیت بیرونی نمی‌دانست. درواقع، دوشه بر این باور بود که امر اجتماعی عنصر ذاتی و اصلی گفتمان است که در واژگان، در کاربرد گفتمان اجتماعی، در شکل دادن به جنبه زیبایی شناختی آن دخیل است (Duchet, 1979).

از سال ۱۹۶۹ تا ۱۹۸۳، برخی از زبان‌شناسان، تاریخ‌نگاران و فلاسفه گرد میشل پشو (M. Pêcheux) جمع شدند و تلاش کردند تا نظریه گفتمان و نظریه ایدئولوژی را تبیین کنند. پشو در مقاله خود با عنوان «از فوکو به اسپینوزا بازگردیم» که در مجموعه‌ای با عنوان *نگرانی گفتمان* به چاپ رسیده، بر «تسلط درونی» ایدئولوژی غالب بر ایدئولوژی تحت سلطه تأکید می‌کند (Pêcheux, 1977, p. 257). ژان - ماری ماراندن در مقاله‌ای با عنوان «مسائل تحلیل گفتمان»، پیوستگی متون و روابط بین درون‌گفتمان و بیناگفتمان را مورد بحث قرار

می‌دهد (Marandin, 1979, pp. 41, 68, 70).

از دهه ۱۹۸۰ کلماتی مانند doxa یا باور همگانی جایگزین واژه ایدئولوژی می‌شود، زیرا دیگر کم‌تر به تحلیل گفتمان‌های کمونیستی، سوسیالیستی یا راست افراطی پرداخته می‌شود. توجه پژوهشگران و منتقدان بیشتر متمایل به تحلیل گفتمان‌های معمول، رسانه‌ای، تحصیلی و غیره می‌شود. از دهه ۱۹۹۰ تحلیل گفتمان به تحلیل گفتمان انتقادی تغییر می‌یابد. یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازان تحلیل گفتمان انتقادی تئو آدریانوس فون‌دایک^۲ است که گسترده‌ترین استفاده از مفهوم ایدئولوژی را داشته و آن را به‌طور ویژه در حوزه‌های نژادپرستی و تبعیض جنسیتی به‌کار برده است. به گفته او هدف از این طرح «تحلیل اجتماعی - سیاسی گفتمان» در وهله نخست، «بازتعریف ایدئولوژی‌ها، یعنی سیستم‌های شناختی - اجتماعی از بازنمودهای ذهنی مانند نگرش گروه‌های اجتماعی و الگوهای ذهنی» بوده است. «سپس، به روشی نظام‌مند، می‌خواهیم دریابیم که به‌واسطه چه ساختارهای گفتمانی مانند ساختارهای معنایی (سوژه‌ها، انسجام)، نحو (ترتیب کلمات و غیره)، واژگان، کنش‌های گفتاری، و غیره، عقاید ایدئولوژیک در متن و گفتار نشان داده می‌شوند» (Van Dijk, 1996, p. 28).

از نظر ادموند کرو «فراتر از دایره فردی از میدان دید اجتماعی، نوعی بازنمایی درونی‌شده اما ناخودآگاه از روابط بیرونی با سوژه [کرو با وام‌گیری از گلدمن، نویسنده را "سوژه جمعی" می‌نامد] گسترش می‌یابد که در زیسته او در قالب کنش‌های زبانی، حرکتی و در وسعتی بزرگ‌تر یعنی اجتماعی ثبت می‌شود» (Cros, 2003, p. 35). بنابراین، روابط بیرونی از گستره‌ای از حقایق نشئت گرفته‌اند که از ساختارهای ذهنی، شیوه زندگی و علایق فردی و جمعی تشکیل شده است و به‌طور مشخص مجموعه کاملی از عناصری هستند که به سازماندهی روابط اجتماعی کمک و آن‌ها را تعیین می‌کنند، زیرا سوژه‌ها شناخت کافی از تمامیت معنای رفتارهای خود به‌عنوان داده‌های بی‌واسطه از یک خودآگاه کل که آن‌ها را مدیریت می‌کنند ندارند، بلکه آن‌ها را همچون بدیهیاتی می‌پندارند که جامعه براساس منافع خود درمورد چرایی و چگونگی آن تصمیم می‌گیرد. به این ترتیب، نظریه‌پردازان حوزه تحلیل گفتمان در عصر حاضر توجه به جنبه اجتماعی را از مهم‌ترین ارکان آن می‌دانند. از این رو،

در این پژوهش با استفاده از رویکرد جامعه‌شناختی پیر زیما و نظریه‌های او درباره شیوه‌های زبانی سوژه‌ها در یک موقعیت زبان‌شناختی - اجتماعی معین به تحلیل گفتمان ایدئولوژیک در رمان *آدمخوار* می‌پردازیم.

۳. چارچوب نظری

پیر زیما نیز همانند بارت بر این نکته تأکید داشته که نمی‌توان گفتار را یک پدیده خنثی فرض کرد (Zima, 1985, p. 118). او درخصوص موقعیت زبان‌شناختی - اجتماعی ایدئولوژی و بازنمایی زبان‌شناختی آن در متن ادبی می‌نویسد: «نویسندگانی که به صورت فردی یا جمعی متن ادبی را تولید می‌کنند، به‌طور یقین نیت، عقاید و منافع خاصی را دنبال می‌کنند که کم‌وبیش در سطح متون مورد بحث قابل شناسایی‌اند» (Zima, 2011, p. 40). بنابراین، نویسندگانی که آگاهانه یا ناخودآگاه دربرگیرنده اهداف، افکار و اندیشه‌های زمانه خود می‌شوند، ناخواسته تأملات آمیخته به افکار هدفمند زمانه خود را از طریق ساختارهای زبانی در متن بیان می‌کنند. حتی زبان ارتباطی معمولی که در یک بافت اجتماعی به کار گرفته می‌شود، با ایدئولوژی غالب آغشته است. زیرا به گفته زیما، «کلام به‌مثابه گفتمان صرفاً به‌کار بستن قواعد نظام زبان نیست، بلکه با تغییر معناییش، ساختار آن را نیز تغییر می‌دهد» (Ibid, p. 41). بنابراین نویسندگان مقاله حاضر کوشیده‌اند تا در پرتو نظریات جامعه‌شناختی پیر زیما و با تحلیل گفتمان سوژه‌ها، تأثیر استفاده عامدانه از ساختارهای گفتمانی زبان در این رمان را نشان دهند. بدیهی است رویکرد جامعه‌شناختی زیما و نظریه‌های او درباره شیوه‌های زبانی سوژه‌ها در یک موقعیت زبان‌شناختی - اجتماعی معین می‌تواند ما را در شناخت بهتر روابط قدرت در جامعه تخیلی رمان و جامعه خارج از داستان یاری دهد.^۴

۴. تحلیل گفتمان ایدئولوژیک و دگرگونی معنایی

رمان *آدمخوار* نوشته دیدیه دنکس در سال ۱۹۹۸ توسط انتشارات وردیه^۵ به چاپ رسیده

است. ورونیک دنن^۶ معتقد است که نویسندگانی چون دننکس با ترکیب تخیل و واقعیت یا افشای واقعیت از طریق تخیل، در دو سطح، داستان را واقعی‌تر جلوه می‌دهند: «از یک سو متون خود را براساس رخدادهای شناخته‌شده و معروف [...] پی‌ریزی می‌کنند و از سوی دیگر برخی از مدارک مانند عناوین یا مقالات روزنامه‌ها [...] را در متون خود درج می‌کنند» (Véronique Desnain, 2015). در واقع، دننکس در این رمان به روایت وقایعی می‌پردازد که در دهه ۱۹۳۰ میلادی برای مردمان قبیله‌ای دورافتاده رخ داده است. حوادث داستان در سال ۱۹۳۱ در پاریس، قلب به ظاهر تپنده جهان مدرن روی می‌دهد، در نمایشگاهی که با هدف گردآوری عناصر فرهنگ استعماری برگزار می‌شود. اما روایت داستان در سال ۱۹۹۰ صورت می‌گیرد و راوی خاطرات خود از آن نمایشگاه را بازگو می‌کند. او می‌کوشد تا فرهنگ استعماری و رفتارهای انسان‌های مدرن را به تصویر کشد. از این رو، مدرن بودن و فرهنگ را از دو دیدگاه مختلف به نمایش می‌گذارد و تحلیلی از این دو دیدگاه و تحولات آن ارائه می‌دهد. نگاه ابزاری و مادی به جهان پیرامون و انسان، نژادپرستی و عدم مسامحه در این رمان به وضوح قابل مشاهده و بررسی است. نویسنده تصور می‌کند که با نوشتن این رمان می‌تواند از پدید آمدن چنین اتفاقاتی در آینده پیشگیری کند. او بر این باور است که جهان مدرن می‌بایست در تعریف خود از جهان پیرامون و بینش خود نسبت به خویشتن خویش بازنگری کند و تعاریف جدیدی ارائه دهد تا خطاهای فراوانی که وجود دارند اصلاح شوند.

ناتالی ژیلن در مقاله‌ای با عنوان «اندیشیدن به استعمار با آثار دننکس و وویار» هسته مرکزی روایت در این رمان دننکس را «افشای سوءاستفاده‌های صورت گرفته توسط صاحبان قدرت، آشکار ساختن رفتارهای ناعادلانه تحمیل‌شده بر جمعیت تحت سلطه (فقرا، کارگران، ملت‌های استعمارشده) و از این طریق ارائه غرامت نمادین به آن‌ها» می‌داند (Gillain, 2020, p. 13). با وجود این، ژیلن از به‌کار بردن واژه تعهد برای نویسنده رمان *آدمخوار پرهیز* می‌کند و می‌نویسد: درخصوص دننکس «بهتر است از واژه تعهد استفاده نکنیم و به جای آن از عبارت "درگیر شدن در فضای اجتماعی - سیاسی" کمک بگیریم، همان عبارتی که برونو بلانکمن پیشنهاد کرده است» (Ibid). به این ترتیب، ژیلن نشان می‌دهد که

نویسندهٔ رمان *آرمخوار* بیشتر از آنکه نویسنده‌ای متعهد - به مفهوم سارتری کلمه - باشد، خود را تحت تأثیر اتفاقات و وقایع تاریخی، اجتماعی و سیاسی جهان و عصری می‌داند که در آن زندگی می‌کند، آنچه که او را بیشتر به سبک و سیاق نویسنده‌ای چون ویکتور هوگو نزدیک می‌کند و با آن همزادپنداری بیشتری دارد.

در رمان *آرمخوار*، تغییر معنایی کلمات و گفتار از طریق گفتمانی ایدئولوژیکی صورت می‌گیرد که تلاش می‌کند بار معنایی واژگان مرتبط با استعمار را دگرگون کند تا منافع خود را بر سر مردم استعمارشده تحمیل کند و آن‌ها را به شیوهٔ خود مورد سوءاستفاده قرار دهد. در بخش بعدی به این دگرگونی‌های معنایی زبان از طریق گفتمان ایدئولوژیکی می‌پردازیم، زیرا «در سطح معنا می‌بایست سعی کنیم تا بیان منافع جمعی (اجتماعی) را به‌عنوان یک فعالیت ساختاریافته و ساختاردهنده بازنمایی کرده و نشان دهیم» (Ibid, p. 66). به گفتهٔ میشل پشو^۷ «کل مبارزهٔ طبقاتی را می‌توان گاهی در مبارزه برای یک کلمه، علیه کلمهٔ دیگر خلاصه کرد» (Pêcheux, 1975, p. 194). بنابراین برخلاف زبان‌شناسی سوسوری که ایدئولوژی را جزء لاینفک متن نمی‌داند، بار معنایی و دلالت واژه‌ها و ساختارهای زبانی خنثی نیست. به عبارت دیگر، متن منافع خاصی را انتقال می‌دهد و صرفاً از ساختارهای دستوری و زبانی معصوم و بی‌غرض تشکیل نشده است، بلکه ایدئولوژی جزء اصلی و عنصر پایه‌ای متن است.

در رمان *آرمخوار*، این دگرگونی معنایی به‌واسطهٔ دلالت‌های ایدئولوژیکی در همه جای متن وجود دارد و ایدئولوژی غالب بر متن در تلاش است تا با تغییر معنا و هدف واژه‌ها، ساختارها را دوباره معنا کند و یا معنایی جدید به آن‌ها ببخشد که متناسب با اهداف و منافع ایدئولوژیکی خود باشد. مثلاً می‌توان به استفاده از کلمهٔ «مأموریت» در متن اشاره کرد که دستخوش دگرگونی معنایی می‌شود و دیگر معنای قبلی خود را ندارد، زیرا کاربر زبان می‌خواهد منافع خود را از طریق این کلمه منتقل کند و بنابراین این کلمه دیگر واژه‌ای عینی نیست، بلکه بار ذهنی دارد و در بافتی که در آن به‌کار می‌رود به یک کلمهٔ تک‌معنایی تبدیل می‌شود. نیک می‌دانیم که مأموریت پلیس متوقف کردن جنایتکاران و راهزنان است. اما برخلاف انتظار، در داستان دنکس هدف و مأموریت عوامل پلیس دستگیر کردن

استعمارشدگانی است که دیگر نمی‌خواهند از قوانین استعمارگران تبعیت کنند. این تغییر معنایی در جهت تأمین منافع استعمارگران یک تغییر ایدئولوژیکی است که واژه و ساختارهای زبان‌شناسی را در معرض یک دگرگونی معنایی قرار می‌دهد که مغایر با زبان‌شناسی هم‌زمانی سوسور است.

کلمات دیگری نیز در داستان وجود دارند که همچون کلمه «مأموریت» که معنای واقعی خود را ازدست داده‌اند مانند کلمه «ارتش نجات‌بخش». همانطوری که از نام «ارتش نجات‌بخش» پیداست، می‌بایست آن را کلمه‌ای مبرا و منزّه از هرگونه معنای ذهنی و شخصی در نظر گرفت. همچنین بدیهی است که وظیفه چنین ارتشی می‌بایست حفظ جان انسان‌ها باشد، اما در طول داستان، درمی‌یابیم که این «ارتش نجات‌بخش» وظیفه دیگری برای خود تعریف می‌کند و هدف از تشکیل آن تبدیل انسان‌ها و به‌ویژه استعمارشدگان به حیوان وحشی و در نتیجه تربیت آن‌ها به گونه‌ای است که استعمارگران می‌خواهند. یکی از مأموریت‌های محول‌شده به این ارتش زندانی کردن و نگه داشتن استعمارشدگانی است که به پاریس منتقل شده‌اند، اما این نگهداری بی‌غرض نیست، بلکه بیشتر به این معنی است که این مردان را زندانی کنند تا نتوانند برای دیدن آنچه نویسنده «جهان بزرگ» می‌نامد، یعنی همان پاریس به بیرون بروند. می‌توان دریافت که این ارتش رستگاری یا نجات‌بخش ماهیت انسانی و عقلانی را از زندانیان خود می‌زداید و به این ترتیب واژه رستگاری براساس دیدگاه استعماری به معنای انسانیت‌زدایی از افرادی می‌شود که از دنیای دیگری آمده‌اند، دنیایی طبیعی را که پیچیدگی‌های دنیایی که پاریسی‌ها در آن زندگی می‌کنند ندارد. به عبارت دیگر، هر آنچه که طبیعی بودن را بنمایاند، از منظر استعمارگران مخالف رستگاری است و بی‌شک مأموریت این ارتش، تهی کردن این قوم از ماهیت و طبیعت خویش است که به زعم استعمارگران از دنیایی ناشناخته به دنیای مدرن به اصطلاح بافرهنگ آمده‌اند.

مالدیدیّه در مقاله‌ای با عنوان «گفتمان و ایدئولوژی» می‌نویسد: «معنای ضمنی یک پیش‌فرض به نوعی با معنای صریح آن هم‌زیستی دارد. به‌واسطه پیش‌فرض، سوژه مخاطب خود را در شبکه‌ای از بدیهیات محصور کرده و او را وادار می‌کند که وارد مسئله و نظام ارزشی خود سوژه شود» (Maldidier et al., 1972, p. 119). این تفاوت بین بیان ضمنی و صریح یک موضوع باعث می‌شود که بتوانیم معنا و مکالمات ضمنی را به گونه‌ای متصور

شویم که کاربرد آن تأثیر دادن ایدئولوژی در سطح گفتمان است. برای نمونه، در صفحه ۳۰ رمان *آدمخوار*، یکی از معاونان کمیساریای عالی، کاناک‌ها را با اصطلاح «دوستان من» صدا می‌زند که این عمل باعث شگفتی و تعجب همگان می‌شود. چون دیدن اینکه یک کمیسر عالی به آن‌ها بگوید «دوستان من» برایشان عجیب است. علاوه بر این، این کلمه هنگامی که توسط یک استعمارگر به کار می‌رود دارای بار معنایی خاصی است که باید مورد مطالعه قرار گیرد. این عبارت می‌تواند این معنا را در ذهن متبادر سازد که کمیسر مایل است از آن‌ها چیزی تقاضا کند و لذا به این خاطر است که آن‌ها را با آن اصطلاح محبت‌آمیز به بازی گرفته است. اصطلاح «دوستان من» دیگر به‌طور معمول به معنای «دوستان من» نیست، بلکه به معنای زیردستان، فرودست یا زیردست من است که باید دستورات کمیسر را علی‌رغم میل و خواسته خودشان، اما به شیوه‌ای مسالمت‌آمیزتر اطاعت کنند.

کمیسر در ادامه می‌گوید: «ما نمی‌توانیم همه را به یکباره ببریم، برخی باید بمانند تا کالونیای جدید را به‌طور شایسته‌ای در این نمایشگاه بزرگ استعماری نشان دهند». این جمله که در نگاه اول تعجب‌آور نیست، بسته به اینکه آن را از منظر عینی یا ذهنی تحلیل کنیم، ایده بسیار جالبی را منتقل می‌کند. به عبارت دیگر، همانطور که زیما توضیح می‌دهد، همه چیز در زبان مربوط به مسئله نقطه نظر و انتفاع ایدئولوژیکی است که اثر خود را بر ساختارهای زبانی می‌گذارد و در نتیجه واژگان قادر خواهند بود بار معنایی خاصی را منتقل کنند که این معنا و تفاسیر آن با توجه به موقعیت زبان‌شناختی و اجتماعی، می‌تواند تغییر کند. «جنبه زیباشناسی دادن به یک متن نیز می‌تواند یک واقعیت ایدئولوژیکی باشد، زیرا فرایندهای گفتمانی به کار رفته در متن ادبی می‌تواند رموزها و دامنه‌هایی از دلالت‌ها و بارهای استعاری و اسطوره‌ای را منتقل کند که از طریق تحلیل‌های اجتماعی انتقادی مرتبط قابل رمزگشایی است» (Lobli Boli, 2013, p. 13). دگرگونی معنایی کلمه «شایسته» (dignement) در این جمله از زبان کمیسر عالی موضوع قابل تأملی است و به هر خواننده و پژوهشگری که قصد دارد ایدئولوژی‌ها و ردپای آن‌ها را در گزاره‌های گفتمانی متن بشناسد موضوع مهمی برای اندیشیدن و تفکر فراهم می‌سازد.

زیما در کتاب *متن و جامعه* می‌گوید: «تقابل‌ها و تمایزات معنایی فراتر از جمله در زبان متجلی می‌شود. به این ترتیب، عبارتی مانند "حزب بلشویک در سال ۱۹۱۷ پیروز شد" به

همان اندازه خنثی است که یک کلمه در فرهنگ لغت خنثی است، اما تا زمانی که در بافتی فراجمله‌ای یعنی در بافت گفتمانی درج نشده باشد» (Zima, 2011, p.68). به عبارت دیگر، «بحث ما توجه به مشارکت نشانه در معنای پاره گفتار (énoncé) نیست، بلکه باید توجه خود را به معنای آن نشانه در ارتباط با نشانه‌های دیگر، مستقل از آنچه متن می‌گوید جلب کرد» (Marti, 2010).

با رجوع به معنای کلمه «شایسته» در فرهنگ لغت زبان فرانسه، توضیحاتی چون باکرامت، با افتخار، بانجابت، موقرانه و سرافرازانه پیدا می‌شود، اما در موقعیت زبان‌شناختی - اجتماعی رمان *آدمخوار* این واژه به‌طور ناخودآگاه توسط گفتمان مسلط دستخوش تغییر مفهومی در سطح گفتمانی می‌شود، تغییری که نه بی‌دلیل است و نه بی‌غرض، بلکه تلاش می‌کند تا منافع اجتماع حاکم و مسلط را در تقابل با بومیان کاناک بیان کند. در این موقعیت زبان‌شناختی - اجتماعی، کلمه «شایسته» بیشتر به معنای «به درستی»، «وفادار به واقعیت وحشی مستعمره‌ها» است، دقیقاً همچون حیواناتی که در مستعمره‌ها و در طبیعت زندگی می‌کنند. به عبارت دیگر، کمیسر عالی از بعد چند معنایی زبان برای بیان منافع ایدئولوژیک و تمایلات نژادپرستانه خود به بومیان کاناک استفاده می‌کند، در حالی که کاناک‌های بدوی زبان را تک‌معنایی و بی‌غرض یا منزله از هرگونه سوءاستفاده‌های ساختاری و معنایی می‌پندارند.

با توجه به آنچه گفته شد، این بیان زیما را می‌توان در جهت عکس خواند و تفسیر کرد: «بنابراین، مبنای معنایی است که درمورد توزیع "نقش‌های" گفتمانی و عملکرد آن‌ها در یک دوره نمایشی تصمیم می‌گیرد» (Zima, 2011, p. 69). به عبارت دیگر، توزیع نقش‌های گفتمانی و عملکرد آن‌ها در یک «متن ادبی»، مبنای معنایی گفتمان و متن را تعیین می‌کند. از این‌رو، نادیده گرفتن تعامل دائمی بین زبان‌های گروه‌های اجتماعی در وضعیت اجتماعی زبانی خطایی خواهد بود که باید از آن در هنگام تحلیل‌های جامعه‌شناختی همه انواع متون و به‌ویژه متون ادبی اجتناب کرد.

همانطور که گفته شد، افراط در بهره‌گیری از ماهیت چند معنایی زبان در وضعیت‌های اجتماعی زبانی ممکن است زبان و واژگان را در معرض دگرگونی‌های معنایی قرار دهد که مسئول توزیع نقش‌های گفتمانی هستند. تفسیر یک کلمه و یک جمله از دیدگاه‌های مختلف

ممکن است پژوهشگر را به سمت این اندیشه سوق دهد که «رابطهٔ جانشینی (paradigmatique) است که رابطهٔ هم‌نشینی (syntagmatique) را سازمان می‌دهد. این مقصود است که متن را از نظر معنایی سازماندهی می‌کند» و اینکه «افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها از طریق زبانی انتزاعی یا خنثی ارتباط برقرار نمی‌کنند» (Ibid, 2011, p. 92)، بلکه منافع خود را با استفاده از یک کلمه بیان می‌کنند نه کلمهٔ دیگر. به عبارت دیگر، انتخاب کلمه در یک وضعیت اجتماعی زبانی معین، می‌تواند ضروری و تعیین‌کننده باشد.

خصلت چند معنایی زبان، بیان ایدئولوژی در سطح گفتمانی و معنایی را نیز نادیده نمی‌گیرد. در مثال زیر از رمان *آدمخوار* کلمهٔ «نزدیک شدن یا نزدیک کردن» (rapprocher) نیز همین گونه است. شخصیت کمیسر عالی که متن سخنرانی خود را قبل از افتتاح نمایشگاه مرور می‌کند، می‌گوید: «دوره‌ای در تاریخ جهان به پایان رسیده که شاهد برخوردها و سقوط نژادها، هژمونی یکی از آن‌ها، انقیاد برخی دیگر بوده است. چرخهٔ جدیدی شروع می‌شود که شاهد نزدیک شدن آن‌ها به یکدیگر خواهد بود. این نمایشگاه سرآغاز آن است» (Daeninckx, 1998, p. 12). واژهٔ «نزدیک شدن و یا نزدیک کردن» در این وضعیت زبان‌شناختی - اجتماعی دلالت ضمنی و بار معنایی خاصی دارد که نباید نادیده گرفته شود. کمیسر عالی قصد دارد گونه‌های جانوری را از لحاظ مکانی پیوند دهد و گرد آورد، نه اینکه آن‌ها را با یکدیگر وفق دهد. به عبارت دیگر، هدف او این نیست که آن‌ها را به سمت داشتن روابط بهتری سوق دهد، بلکه می‌خواهد آن‌ها را نزدیک یکدیگر در بند کند و در یک باغ وحش گرد هم بیاورد. او از ظرفیت چند معنایی زبان بهره می‌برد و با توجه به اینکه کلمه‌ای که به کار می‌برد دو معنی دارد، یعنی معنای مجازی و معنای حقیقی، تفکرش را منتقل می‌کند، بدون اینکه به افرادی که با او هم‌عقیده نیستند توهینی آشکار شود. درواقع، ماهیت چند معنایی زبان این امکان را برای سوژه غالب فراهم می‌کند که از گفتمان او خواننده تصور کند که او با بومیان کاناک آن‌گونه که باید همچون انسان رفتار نمی‌کند، بلکه گویی آن‌ها حیواناتی هستند که اهلی شده‌اند. این انسان‌زدایی از بومیان کاناک که در سطح گفتمانی صورت می‌گیرد آنچنان در گسترهٔ رمان توسعه یافته که پرداختن به آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

۵. انسانیت‌زدایی از بومیان کاناک از طریق بار معنایی زبان

از نظر زیما، «ایدئولوژی گفتمانی است مبتنی بر مجموعه‌ای از واژگان، متناقض‌ها و رده‌بندی‌های معنایی و الگوهای کنشی از یک گویش اجتماعی. این بدان معناست که ایدئولوژی مبتنی بر یک ارتباط معنایی است که سوژه گفته‌پردازی آن به روایت واقعیت ادبی، اجتماعی یا تاریخی می‌پردازد» (Zima, 2011, p. 55). با تکیه بر ادعای زیما می‌توان به تحلیل هویت بومیان کاناک براساس گفتمان مسلط و تعریف راوی، پرداخت، زیرا «راوی با شیوه‌هایی که برای سامان بخشیدن به روایت اتخاذ می‌کند، به گفته خود هویتی می‌دهد که آن را در طبقه خاصی جای می‌دهد» (علوی و همکار، ۱۳۹۷، ص. ۱۰۴). گفتمانی که از استفاده از زبان به عنوان ابزاری برای غلبه معنایی و بنابراین ایدئولوژیکی ابایی ندارد. به عبارت دیگر، مفهوم سلطه بر استعمارشدگان بیش از هر چیز در سطح روایی و گفتمانی متن صورت می‌گیرد که بومیان کاناک را تابع و مطیع استعمارگرانی می‌داند که در دنیای مدرن و فرهیخته، قادر به تربیت حیوانات و جانوران هستند. متن زیر به خوبی بیانگر تفکر سلطه‌گران در ارتباط با بومیان کاناک است که مورد سلطه قرار گرفته‌اند: «من از معدود کسانی بودم که توانستم چند کلمه‌ای را که کشیش به من یاد داده بود رمزگشایی کنم، اما معنی کلمه دومی را که روی تابلویی که در وسط چمن، جلوی محوطه ما نوشته شده بود، متوجه نشدم: "مردان آدام‌خوار کالدونیای جدید"» (Daeninckx, 1998, p. 11). در واقع، بومیان کاناک همچون گونه‌ای جانوری معرفی می‌شوند که از نظر فیزیکی شبیه به انسان هستند، اما ماهیت متفاوتی دارند. آن‌ها گونه‌ای خاص هستند که قادر و حتی مایل به خوردن انسان‌ها هستند. از منظر جهان مدرن بومیان کاناک گونه‌ای وحشی‌اند که ساکنان مدرن و فرهیخته شهرهای بزرگ باید آن‌ها را آموزش دهند و در باغ‌وحش‌ها نگهداری شوند تا جذابیت غیربومی و غریب کالدونیای جدید را به خوبی نشان دهند. به عبارت دیگر، انسان کاناک تحقیر شده و با او همچون حیوانات رفتار می‌شود تا صحنه‌های سرگرم‌کننده و نامتعارفی را برای مردم مدرن کلان‌شهرها فراهم کند.

حالت حیوانی و وحشی فرد کاناک بیش از هر چیز از طریق زبانی که به‌طور بالقوه قادر به بیان افکار و مقاصد سوژه سلطه‌گر است، نشان داده می‌شود. بار معنایی کلمات به‌طور خاص

و ساختارهای زبانی به کار رفته در رمان به طور عام، می‌تواند ما را به تعریف عمیق‌تری از هویت کاناک از منظر دنیای مدرن رهنمون سازد. همانطور که ادموند کرو^۸ می‌گوید، «متن ادبی پیرامون مجموعه‌ای از بازنمایی‌ها درهم‌تنیده ساخته می‌شود، یعنی پیرامون مجموعه‌ای سازمان‌یافته از ساختارها، به گونه‌ای که هر بازنمایی دلالت بر روابطی دارد که هدف را می‌سازد» (Cros, 2003, p. 38). در نتیجه، می‌توان گفت که بازنمایی‌های گوناگونی که از فرد کاناک و سلطه‌گر ساخته می‌شود، ایدئولوژی‌هایی هستند که صورت خارجی به خود گرفته و با صحنه‌سازی یا تصویرسازی از مسائل و مشکلات مختلف اجتماعی در قالب گفتمان‌های نمادین و زبان‌شناختی مطابقت دارند، به این معنا که ساختارهای زبان، ایدئولوژی‌ها را از طریق امکانات معنایی و دلالت‌های ضمنی زبان انتقال می‌دهند.

توصیفاتی که در متن درمورد زیستگاه بومیان کاناک و موقعیت آن‌ها در باغ وحش انسانی بیان شده‌اند می‌توانند به خوبی نشان دهند که انسان استعمارشده ارزش خود را به عنوان یک انسان آزاد که در جنگل‌ها و پهنه طبیعت زندگی می‌کند از دست داده است و از هنگامی که با اتوبوس‌های نظامی به دنیای مدرن منتقل می‌شود می‌بایست محبوس در باغ وحش‌ها باشد تا تماشاگران بیشتری را جذب کند و در نتیجه به جای داشتن ارزش معنوی و انسانی، به داشتن ارزش مبادله‌ای اکتفا کند. بنابراین ارزش مبادله‌ای و معاملاتی است که خود را بر انسان آزاد در طبیعت تحمیل کرده و او را به حیوان و ابزار سرگرمی جامعه مصرفی تهی‌شده از معنا تبدیل می‌کند.

همچنین استعمارگران با استفاده از یک گفتمان ایدئولوژیک، یا به قول زیما «گفتمان آگاهی کاذب»^۹ (Zima, 2011, p. 75)، سعی می‌کنند کاناک‌ها را به بهانه دور کردن آن‌ها از عناصر بد و نکوهیده کلانشهرها و در نتیجه تمدن، منزوی کنند. اما در ادامه رمان می‌بینیم که این تلاش استعمارگران برای منزوی کردن کاناک‌ها برای حفاظت از آن‌ها نبوده، بلکه هدف از آن محافظت از مردم مدرن در برابر به اصطلاح حملات و وحشی‌گری کانک‌هایی است که برای کشف دنیای مدرن آمده‌اند. در بخشی از رمان، راوی می‌گوید: «در طول روزهای بعد، مردانی برای تربیت ما آمدند، انگار که ما حیوانات وحشی هستیم» (Daeninckx, 1998, p. 11). این قسمت به خوبی بیانگر دیدگاهی است که ساکنان کلانشهرها درمورد کاناک‌ها برای

خود متصور می‌شوند و براساس آن دیدگاه با آن‌ها برخورد و رفتار می‌کنند. مردمان کلان‌شهرهای مدرن به خود اجازه می‌دهند که کاناک‌ها را تربیت کنند، زیرا آن‌ها، به عقیده مردمان به اصطلاح فرهیخته کلان‌شهرهای امروزی، حیواناتی وحشی و فاقد فرهنگ هستند و به آموزش نیاز دارند تا بتوانند جمعیت‌های استعمارشده را به بهترین نحو، یعنی در ابتدایی‌ترین حالت ممکن درمورد یک انسان که بیشتر شبیه حیوان است، نمایندگی کنند و شیوه زندگی و ابعاد حیوانی، ابتدایی و وحشی آنانی را که به دور از شهرهای بزرگ و امروزی زندگی می‌کنند به مردمان فرهیخته‌ای که در دنیای امروزی زندگی می‌کنند نشان دهند. اما این بدترین حالت نیست، زیرا قسمتی که بیشتر باعث درد و رنج می‌شود زمانی است که کاناک برای بازگویی خاطراتش از دوره اقامت خود در این باغ وحش انسانی، از همان اصطلاحات سوژه غالب یا استعمارگران استفاده می‌کند. به عبارت دیگر، حاکمان به‌طور ناخودآگاه و بدون اینکه استعمارشوندگان بدانند ایده وحشی‌گری و حیوان‌ستیزی را در ذهن خود کاناک القا کرده‌اند، گویی او خودش نسبت به حالت حیوانی و طبیعت وحشی خود متقاعد شده است، زیرا از همان واژگان و اصطلاحات برای مرور خاطراتش استفاده می‌کند. به عبارت دیگر، بررسی دقیق این رمان به ما این امکان را می‌دهد که «اثر مهمی را که گفتمان‌های ایدئولوژیک به شکل جذب‌شده، تقلیدشده، جعل‌شده و نقدشده بر ساختارهای معنایی و روایی متن ادبی می‌گذارند» (Zima, 2011, p. 77) را بررسی کنیم.

در سطح معنایی نیز هم‌زیستی کاناک‌های استعمارشده با حیوانات وحشی در اسارت بیانگر نقطه‌نظر استعمارگران نسبت به بومیان کاناک است. گوسنه^۱ مکان زندگی کاناک‌ها را اینگونه توصیف می‌کند: «پوشش گیاهی متراکم بود، ترکیبی از گل پامچال، علف جوجه، زغال اخته.... ما در پشت شاخ و برگ‌های درهم‌تنیده یک یاس زرد پنهان شده و محسور حرکات سرد و بی‌احساس کیمن‌ها و تمساح‌ها در آب‌های راکد بودیم» (Daeninckx, 1998, p. 29). درواقع، در این باغ وحش که هدف آن گردآوری گونه‌های جانوری برای برانگیختن ذائقه بازدیدکنندگان و جذب بیش از پیش آن‌هاست، می‌بایست به گونه‌ای حیوانات وحشی و کاناک‌ها را در مکان‌های یکسانی نگهداری کنند تا همچون بازیگران سیرک به‌عنوان یک جاذبه طبیعی و یا آدمخوارهای فرانسوی عاری از وجدان، کار کنند و علاوه بر این، غذای بسیار

بدی که در این باغ وحش برای کاناک‌ها «پرتاب می‌شود» شبیه غذای سگ‌ها و حیوانات دیگر است. حتی علی‌رغم سردی هوا آن‌ها می‌بایست در آب شنا می‌کردند و هر از چند گاهی فریادی حیوانی سر می‌دادند (Ibid, p. 11). به عبارتی، وضعیت زیستگاه آن‌ها در وسط باغ وحش در مقایسه با حیواناتی مانند ببر، شیر و تمساح هیچ چیزی کم ندارد و دقیقاً همه تلاش مسئولان باغ وحش این است که کاناک‌ها مانند حیوانات و در کنار آن‌ها بدون هیچ نشانه‌ای از انسانیت و اخلاق و فهم انسانی حضور داشته باشند. تنها تفاوتی که بین آن‌ها و حیوانات دیگر موجود در باغ وحش وجود دارد این است که ظاهر کاناک‌ها مانند انسان‌های دیگر یعنی مسئولان باغ وحش و بازدیدکنندگان است. همه این توصیفات می‌تواند به ایجاد تصویری غیرانسانی از کاناک کمک کند که ارزش بازاری و یا مبادله‌ای آن در چشم جهان متمدن اولویت دارد.

فرایند انسان‌زدایی از کاناک‌ها در سطح گفتمانی و زبانی رمان نیز مشهود است. استعمارگران غذا را به درون قفس کاناک‌ها می‌ریزند و یا پرتاب می‌کنند و آن‌ها را تربیت می‌کنند و آموزش می‌دهند. این آموزش از جنس آموزش به حیوانات در جهت اهلی کردن آن‌هاست. علاوه بر این، حرکات و رفتارهای کاناک‌ها به شکل حیوانی و جانور گونه‌ای توصیف شده است. قسمتی که نقل خواهیم کرد، کاملاً گویای توصیف حیوانی حرکات و افعال جانورگونه کاناک است.

از تنه صنوبری بالا رفتم، [...] روی آن می‌پریم، [...] شکم، سینه‌ام از زمین رها شده، ماهیچه‌هایم سفت شده، منقبض مانند چوب یک کمان [...] نفسم را بند آوردم و درست زمانی که کلاش جلوی چشمانم ظاهر شد، در سکوت جست و خیز کرده و پریدم. اول دست‌هایم به شانه‌هایم خورد، سپس وزن بدنم روی او افتاد (Daeninckx, 1998, pp. 29-30).

همه این ژست‌ها که با استفاده از واژگان مربوط به حوزه واژگانی حملات حیوانات توصیف شده‌اند، به ما امکان می‌دهند یک بار دیگر اثبات کنیم که کاناک از ماهیت انسان خود دور شده و بیشتر جنبه حیوانی آن در سطوح معنایی و گفتمانی برجسته شده است. همچنین گفتمان ایدئولوژیک از طریق دگرگونی معنایی گفتمان و زبان و متعاقب آن معناسازی مجدد آن، به هویت غیرانسانی کاناک و یا انسان‌زدایی از او منجر می‌شود و

بنابراین به دیگری اجازه می‌دهد تا با او به‌عنوان یک حیوان وحشی رفتار کرده و بر او تسلط یابد. با این حال، در متن مورد مطالعه ما پارادوکس‌های گفتمانی و عمل‌گرایانه وجود دارد. در بخش بعدی مقاله سعی خواهیم کرد به تحلیل این تضادها بپردازیم. تضادهایی که هیچ‌گاه برای خواننده متن، عادی و معمولی نخواهند شد و به عبارتی همیشه باعث شگفتی و تعجب می‌شوند.

۶. پارادوکس‌های گفتمانی

رمان *آدمخوار* سراسر تناقض و تقابل میان گفتمان و کنش است. چنین تقابلی می‌تواند ما را در بازسازی شاخص‌های کاربردی و مفیدی که به شکل‌گیری طرح‌های ایدئولوژیکی در رمان منجر می‌شود یاری رساند تا از این طریق بتوان به شناسایی سیر تغییر معنا دست یافت. به عبارت دیگر، مطالعه و بررسی انتقادی - اجتماعی و یا جامعه‌شناختی این رمان با تمرکز بر تکنیک‌های نوشتاری داستان، پژوهشگر را قادر می‌کند تا توجه را بر تقابل‌های گفتمانی در سطح ایدئولوژیکی که از گفتمان شخصیت‌های کتاب برمی‌خیزد متمرکز شود و آن‌ها را به گونه‌ای دقیق‌تر در سیر تحولی داستان بررسی کند و چگونگی غلبه سوژه غالب بر مغلوب و تعریف روابط جدید بین استعمارگر و استعمارشده را معنا بخشد. گفتنی است که این تقابل گفتمان و کنش شخصیت‌های غالب در روایت، بار دیگر بر شخصیت ساده‌لوح کاناک صحنه می‌گذارد. از این‌رو، در سطور بعدی به تضادهای مختلفی می‌پردازیم که در یک خوانش دقیق می‌توان در سطح گفتمانی رمان شناسایی کرد، و به قول ادموند کرو «با به کار گرفتن سیستم‌های نشانه‌شناختی در نوشتار که بردار روابط عینی ناخودآگاه هستند که تجربه را ساختار و نظم می‌دهند، نویسنده همیشه بیش از آنچه می‌فهمد و آنچه درک می‌کند می‌گوید» (Cros, 2003, p. 35). این تضاد میان حقایق و کلمات در رمان، شناسایی و دریافت حداکثری حدود درک نویسنده و اهمیت و برد گفتار شخصیت‌ها را ممکن می‌سازد.

گفتمان ایدئولوژیکی را که به تحقیر کاناک‌ها می‌پردازد می‌توان در لحظه‌ای یافت که در آن تصمیم گرفته می‌شود آن‌ها را از انسان‌های به اصطلاح متمدن جدا کنند. هر چند ادعای این گفتمان جلوگیری از ایجاد هرگونه ارتباط بین کاناک‌ها و انسان‌های مدرن و عناصر بد

کلان‌شهرهاست، اما این گفتمان و این شیوه کاملاً ایدئولوژیک است، زیرا بیانگر فریب لحظه ایدئولوژیکی است که فقط می‌خواهد مردم کاناک را از تمدن و رسیدن به آگاهی دور کند، زیرا اولین مزیت این آگاهی مقاومت در برابر سلطه و شرایط زندگی تحقیرآمیزی خواهد بود که ایدئولوژی به ظاهر قانع‌کننده سلطه‌گران بر کاناک‌ها تحمیل کرده است. هرچه بیشتر در مطالعه و بررسی گفتمان در رمان *آدمخوار* پیش می‌رویم، این فریب بیش از پیش آشکار می‌شود، زیرا درواقع شهروندان به ظاهر متمدن حق اداره زندگی کاناک‌ها را از آن خود می‌دانند و تصور می‌کنند که کاناک‌ها فاقد اندیشه و تجربه زیستی مدنی هستند و درنتیجه فاقد هر گونه آگاهی و قوه ادراکند. این نوع جهان‌بینی است که به افراد متمدن این امکان را فراهم می‌آورد تا سودای تربیت کاناک‌ها را مانند حیوانات خانگی در سر بپروراند و اجازه ورود به تمدن را از آن‌ها سلب کنند، و تمدن را برای کاناک‌ها پرخطر و برای افراد جامعه مدنی بی‌خطر تعریف کنند. این تضاد بین گفته‌ها و حقایق بسیار مهم است تا آنجا که کاناک را به این باور می‌رساند که سلطه‌گران سعی می‌کنند با آن‌ها رفتار مناسبی داشته باشند در حالی که این نگرش مطلقاً بی‌طرف و صادقانه نیست، بلکه سیاسی و به‌شدت ایدئولوژیک است.

تضاد گفتمان و کنش در رمان دنکس به کل داستان بسط داده می‌شود، مثلاً در قسمتی از رمان می‌خوانیم: «او یک کمونیست بود که برای جمعیت حاضر سخنرانی می‌کرد [...] تلاش او دو دقیقه بیشتر طول نکشید. او با هم‌دستانش به کلانتری منتقل شد» (Daeninckx, 1998, p. 50). این قطعه تصویری شگفت‌انگیز از پایان آزادی بیان در جهانی است که مردم دیگر از ایدئولوژی‌ها حمایت نمی‌کنند. آزادی بیان که یکی از آرمان‌های بزرگ مدرنیته است، در این پاراگراف به پایان می‌رسد، زیرا ایدئولوژی غالب، بدون توجه به اهداف و مزایای ایده‌های جدیدی که بیان می‌شوند، دیگر پذیرای تفکرات مخالف نیست و معتقد است که تفکر حاکم کافی است. این پدیده تأسفبار می‌تواند بیانگر دنیایی باشد که انسان متمدن امروزی در آن زندگی می‌کند. این پارادوکس احتمالاً توسط شخصیت‌های کتاب درک نمی‌شود، زیرا محصول ناآگاهی شخصیت‌ها و نویسنده است. لوسین گلدمن معتقد است که حتی اگر نویسنده طرحی برای بیان خود و از جایگاه اجتماعی‌اش داشته باشد، هرگز نمی‌توان چیزی را که در زمان مشخصی از ذهن او می‌گذرد با آگاهی واقعی جامعه‌ای که به آن تعلق دارد

یکی دانست. از این رو، گلدمن مفهوم فاعل آگاه جمعی را جایگزین نویسنده می‌کند. این امر مبین آن است که در درون آگاهی فردی، سطحی از آگاهی جمعی وجود دارد که توسط آگاهی فردی نادیده گرفته می‌شود. نظریه گلدمنی ناآگاهی فردی می‌تواند به توضیح این مسئله بپردازد که چگونه نویسنده می‌تواند واقعیتی را دریافت کند که بیرون از اوست و در عین حال مستغرق در آن است. در واقع، از منظر این تئوری «چنین امری امکان‌پذیر است، زیرا در این سطح آگاهی جمعی است که به روابط با [حقایق] جهان که از نظر بی‌واسطه بودن تجربه زیسته نه درک می‌شود و نه قابل درک است عینیت می‌بخشد» (Cros, 2003, p. 35). به عبارت دیگر، سوژه‌ها از معنای اعمال خود، آگاهی کاملی ندارند و به قول بوردیو «سوژه‌ها معنای کامل رفتارهای خود را به‌عنوان یک داده بی‌واسطه از آگاهی در نظر نمی‌گیرند و [...] رفتارهای آن‌ها همیشه بیش از آنچه می‌دانند و می‌خواهند بدانند، معنایی را در بر دارد» (Bourdieu, 2018, p. 52).

هر پاره‌ای از گفتار یا واژگان حامل نشانه‌های خاستگاه، آثار وقایع و علائمی در موقعیت‌های اجتماعی - زبانی خودش است. از این رو، زیما معتقد است که «زبان به‌عنوان یک نظام تاریخی است که تغییرات آن (واژگانی، معنایی، نحوی) را می‌توان در رابطه با تضادهای بین مجموعه‌های اجتماعی تعریف کرد که کم و بیش بین گویش‌های اجتماعی به وضوح نهادینه شده است» (Zima, 1985, p. 130). همچنین، زیما در توضیح موقعیت‌های اجتماعی - زبانی آن را «مجموعه‌ای تاریخی و پویا از زبان‌ها [تعریف می‌کند] که هر یک از آن‌ها منافع گروه خاصی را از طریق تعامل مثبت یا انتقادی با دیگران بیان می‌کنند» (Zima, 2011, p. 40). این نشانه‌ها و علائم ایدئولوژیکی، حافظه باور همگانی (doxa) را شکل می‌دهند و به جابه‌جایی معنایی در مواد تشکیل‌دهنده زبان منجر می‌شوند. همچنین، این جابه‌جایی معنایی ساختار نمادهای قبلی را می‌شکند تا بافت‌های گفتگویی و معانی جدیدی را وارد آن‌ها کند، که خود این موضوع می‌تواند شکل بیناگفتگویی را به فضایی چندمعنایی و در نتیجه چندصدایی از تقابل‌ها تبدیل کند که قادر به طرح مسائل ایدئولوژیک است. این تغییر معنایی و این فضای چندصدایی، به‌ویژه با توجه به استفاده از کلمه «به گونه‌ای شایسته» در مورد نمایشی که کاناک‌ها قرار است از جهان و محیط طبیعی خود که دور از کلانشهرها قرار دارد ساخته

شود و به اجرا بگذارند، به خوبی قابل مشاهده است. واژه «شایسته» در این بافت گفتمانی ادبی به عنوان یک سیستم الگوبرداری ثانویه به معنای «مناسب و یا آبرومندانه» نیست، بلکه بیشتر به معنای وفادار ماندن به دنیای واقعی کاناک است، یعنی نشان دادن و بازنمایی کاناک به عنوان حیوانی وحشی و مهاجم که آماده انجام هر کاری است، حالتی از وحشی‌گری بی حد و مرز که حتی مستعد به خوردن انسان‌ها نیز هست.

افزون بر آن، اینکه آن را از منظر یک فرد کاناک مورد بررسی قرار دهیم و یا براساس دیدگاه ایدئولوژیکی سلطه‌گران، معنای این کلمه متناسب با دیدگاهی که اتخاذ می‌کنیم متغیر است، زیرا هر یک از آن‌ها بر مبنای فهرست واژگان، تقابل‌ها و طبقه‌بندی‌های معنایی مختص خود استوار شده‌اند و در نتیجه از تناسب معنایی خاصی بهره‌مند می‌شوند، لذا این واژه معنای یکسانی نداشته و براساس منافع قابل تعبیر و تفسیر خواهد بود و این همان استفاده از قابلیت چندمعنایی زبان در جهت اعمال منافع فردی است. به عبارت دیگر، دقیقاً همین چندصدایی زبانی و معنایی است که می‌تواند رگه‌های ایدئولوژیکی را به همراه داشته باشد و در نتیجه همبستگی‌های ظاهری و موزیانه و در عین حال تقابل‌های خشونت‌زا را به وجود آورد. لذا این اندیشه زیما که «کلام (parole) به عنوان گفتمان صرفاً کاربرد و استفاده از قواعد یک سیستم نیست، بلکه کلام با تغییر دادن نظام معنایی آن، سیستم را تغییر می‌دهد» (Ibid, p. 41) به درستی در مورد استفاده از کلمات و اصطلاحات خاص معانی و بیان منافع فردی یا جمعی خاص صدق می‌کند، زیرا این همسانی و یا تناسب معنایی ایدئولوژی این امکان را برای سوژه گفته‌پرداز مهیا می‌کند تا واقعیت تاریخی، اجتماعی و حتی ادبی را روایت، آن را از دیدگاه خود تفسیر کند و حتی بخواهد آن را به کل جامعه تعمیم و بسط دهد. درواقع زیما معتقد است که «ایدئولوژی را می‌توان گفتمانی برخاسته از یک گویش اجتماعی و ساختاریافته توسط دوگانگی معنایی (خوب/ شر؛ قهرمان/ضد قهرمان) تعریف کرد. فاعل گفته‌پردازی که مسئول سازوکارهای گفتمانی است، از تأمل در کنش معنایی و نحوی خود و قرار دادن آن در معرض نقد هم‌گفتی خودداری می‌کند. او از مفهومی تک‌شناختی از گویش اجتماعی و گفتمان‌ش دفاع می‌کند و زبانش را طبیعی، «راست» و یکسان با واقعیت، یعنی به کلیت ارجاع‌دهنده‌ها، ارائه می‌کند» (Zima, 1999, pp. 18-19). به عبارت دیگر، زیما معتقد است که گفتمان ایدئولوژیکی گفتمانی است که به واسطه دوگانگی و ضدیت روایی بین سوژه و ضد سوژه هدایت

می‌شود. سوژه گفته‌پردازی آن، از تأمل در کنش معنایی، نحوی و روایی آن و تلقی کردن آن به‌عنوان موضوع بحث آزاداندیشانه ناتوان است. او تمایل دارد گفتمان خود را تنها گفتمان ممکن (درست، طبیعی یا بدیهی) بداند و آن را به‌صورت تک‌بعدی و یک‌طرفه با همه ارجاعات واقعی و بالقوه‌اش شبیه دانسته و تطبیق دهد (Zima, 2011, p. 56).

به عبارت دیگر، سوژه این نوع گفتمان در صدد آن است که گفتمان خود را تنها گفتمانی معرفی کند که با واقعیات تاریخی و فکری مطابق است و آن‌ها را همانطور که به وقوع پیوسته‌اند روایت می‌کند.

۷. تقابل معنایی طبیعت و فرهنگ

طبیعت و فرهنگ، دو مفهوم عمده‌ای هستند که در رمان *آدمخوار* به آن‌ها پرداخته می‌شود به گونه‌ای که هر کدام به‌نوبه خود ایده‌های فلسفی را درمورد دوران به اصطلاح پست‌مدرن منتقل می‌کنند. با توجه به اینکه این دوگانگی در سراسر رمان جاری است لذا برای نشان دادن دوگانگی طبیعت/فرهنگ موجود در متن، بهتر است آن را در سطح معنایی تحلیل کنیم، زیرا به گفته زیما، «در سطح معنایی است که باید سعی کنیم نحوه بیان منافع جمعی (اجتماعی) را به‌عنوان یک فعالیت ساختاریافته و ساختاردهنده بازنمایی کنیم» (Zima, 2011, p. 66).

در سطح نحوی و معنایی، زن گمشده کاناک، در سراسر متن نماد طبیعتی است که کاناک‌ها و استعمارگران آن را می‌طلبند و در پی آن هستند. همچنین، او مظهر جهان مادرانه است که کودک، یعنی انسان‌ها، در پی دستیابی به آن هستند. به عبارت دیگر می‌توان گفت که در این رمان طبیعت ترجمانی از دوران کودکی نیز هست. مضمون طبیعت در این رمان در تقابل با مضمون فرهنگ قرار گرفته است که نمادی از جهان پدری، مستبد و خشن است که به‌طور بالقوه می‌تواند با عدم به رسمیت شناختن این حق تعلق به مادر، کودک را از مادرش محروم کند. علاوه بر این، در رمان مورد بحث، به‌دلیل تمدن و فرهنگ است که معشوق گم می‌شود، یا به عبارتی این گم شدن به فرهنگ و تمدن مدرن نسبت داده می‌شود و تقصیرها متوجه این مضامین است، و به این دلیل است که انسان‌ها دچار این محرومیت می‌شوند. دوگانگی طبیعت/فرهنگ این تصور را برای خواننده ایجاد می‌کند که طبیعت شکوفا می‌کند، در حالی که فرهنگ محروم. درحالی که اولی (مضمون طبیعت) تمایل به اخلاقی کردن و رشد و توسعه

دادن دارد، دومی (مضمون فرهنگ و تمدن) محروم، تنبیه، تباه و منزوی می‌کند. تمام عیوب انسان از تمدنی سرچشمه می‌گیرد که در او این توهم را ایجاد می‌کند که در هماهنگی کامل با فطرت خود زندگی می‌کند. اما گفتمان راوی رمان *آدمخوار* نشان از آن دارد که فرهنگ و تمدن است که باعث فساد در رفتار انسان می‌شود. بدیهی است که تمامی این استعاره‌ها تنها زمانی قابل اعتنا و صحیح هستند که آن‌ها را در تمامیت متن مطالعه کنیم، زیرا در ابعادی «فراتر از جمله است که تقابل‌ها و تمایزات معنایی در زبان متجلی می‌شود» (Ibid, pp. 67-70).

به عبارت دیگر، در این رمان، طبیعت به‌عنوان جایگزینی برای نظم فرهنگی فاسد ظاهر می‌شود و نقد فرهنگ مدرن کلان‌شهری به کشف طبیعت می‌انجامد و فردگرایی و ارزش‌های در معرض تهدید سنت را برجسته می‌کند. فرهنگ در این رمان کاملاً متضاد با طبیعت است که اغلب نماد جهان آزادی و رستگاری است، زیرا با توجه به شخصیت‌های رمان، طبیعت تقریباً همیشه مملو از مفاهیم سرخوشانه و نظرها و افکار مثبت است. طبیعت به‌عنوان اصل اصیل و رستگاری نشان داده می‌شود که از آینده‌ای روشن برای بشریت خبر می‌دهد، برخلاف فرهنگ و تمدن دنیای مدرن که نوعی پیشگویی از نابودی و ناامیدی بشر است. باغ‌وحش انسانی به‌عنوان مکانی سرشار از پویایی به نمایش گذاشته می‌شود که شخصیت‌ها را از افسردگی خارج می‌کند و به آن‌ها نشاطی استثنایی می‌بخشد، اگرچه هدف این باغ وحش مذموم و نکوهیده و وجود آن بسیار ناپسند و تکان‌دهنده است. در حالی که شهر، فضایی که معرف فرهنگ و تمدن مدرن است، به‌عنوان مکانی پر از هیاهو و ناهماهنگی متصور می‌شود. درواقع تماس با طبیعت وحشی و غریزه بدوی، شخصیت‌های رمان را از کابوسشان که منشأ آن فرهنگ و تمدن مدرن است رها می‌کند. هنگامی که شخصیت‌ها به میان طبیعت باز می‌گردند، لذت و شمع زندگی را به لطف سرزندگی آن تجربه می‌کنند.

۸. نتیجه

تحلیل زبان‌شناختی مبتنی بر رویکرد انتقادی - اجتماعی رمان *آدمخوار* اثر دیدیه دننکس نشان داد که گفتمان ایدئولوژیکی قادر است نوعی تحول معنایی در سطح گفتمان و در نتیجه در سطح پیام منتقل‌شده ایجاد کند. امری که موجب می‌شود تا نهادهای سیاسی، با بهره‌گیری از ساختارهای زبانی و نیز ابزاری که زبان و دگرگونی معنایی زبان برای آن‌ها فراهم

می‌سازند، بتوانند برتری خود را از دیدگاهی شماتیک و ساختارمند مشروعیت بخشند و از این طریق به تحقیر بومیان کاناک بپردازند. بومیان نیز در آغاز ناآگاهانه و سپس آگاهانه در دام گفتمان ایدئولوژیک سلطه‌گران گرفتار می‌شوند. به عبارت دیگر، استفاده از زبان به‌عنوان ابزار سلطه نه تنها می‌تواند غلبه یک گفتمان ایدئولوژیک و سیاسی معین را بر دیگران مشروعیت بخشد بلکه این دستکاری پیام، خواه آگاهانه و خواه ناآگاهانه، از ظرفیت‌های زبانی که هر زبانی در اختیار گوینده خود قرار می‌دهد قادر خواهد بود، و این مورد در زمانی که در این اثر مطالعه می‌کنیم مشهود است، سلطه را به‌عنوان مفهومی پذیرفته شده، بدیهی و در نتیجه مشروع نشان دهد. افزون بر این، با تکیه بر نظریه‌های جامعه‌شناختی، دریافتیم که گفتمان ایدئولوژیک توانسته منشأ دگرگونی معنایی و در نتیجه دگرگونی هویتی در بومیان کاناک شود که پیامد آن در این رمان، انسان‌زدایی تدریجی از کاناک‌هاست. همچنین کاربرد فرایندهای معنایی صرفاً و کاملاً زبانی در گفتمان ایدئولوژیکی موجب شده تا نوعی دوگانگی در خصوصیات فردی کاناک‌ها به‌وجود آید و در نهایت به دوگانگی و تضاد بین طبیعت (که نماد آن بومی کاناک است) و فرهنگ مدرن (که سوژه غالب آن را به تصویر می‌کشد) بینجامد و نوعی تضاد و تناقض خاصی را در سطح گفتمانی و کنشی پدید آید. به عبارت دیگر، بررسی و مطالعه جامعه‌شناختی این رمان با استفاده از دیدگاه‌هایی همچون صورت‌بندی گفتمانی و موقعیت زبان‌شناختی - اجتماعی این امکان را مهیا کرده تا روابط قدرت و عناصر زبانی و فرهنگی را که می‌توانند مناسبات سلطه را در جامعه مشخصی توجیه کنند بهتر درک کنیم.

۹. پی‌نوشت‌ها

1. *Cannibale*
2. Didier Daeninckx
3. Teun Adrianus Van Dijk

۴. برای شناخت بهتر رابطه میان تحلیل گفتمان و نقد جامعه شناختی می‌توان به مقاله تحلیل گفتمان و نقد جامعه شناختی اثر روزیه لورنس مراجعه کرد. او در این خصوص می‌نویسد: «آیا تحلیل گفتمان (که آنرا از این پس با AD نشان می‌دهیم) و نقد جامعه شناختی (که آنرا با SC نشان می‌دهیم) دو وجه مکمل یک رویکرد اساساً یکسان به ابژه‌های خاص نیستند؟ آیا هر دو به دنبال یافتن یک «جهان

بینی» پنهان در پشت کلمات نیستند؟ آیا هر دو یک فلسفه تاریخ، یک نظریه سوژه، یک بینش اجتماعی و انتقادی از جهان را به عنوان پیش فرض مطرح نمی کنند؟» (لورانس، ۲۰۰۵، ۱۴)

5. Verdier
6. Véronique Desnain
7. Michel Pêcheux
8. Edmond Cros
9. discours de fausse conscience
10. Gocéné

۱۱. زیرا به گفته زیما به زحمت می توان از گفته پردازی فردی سخن گفت و هر گفته پردازی می بایست به یک زبان جمعی و یا گویش اجتماعی مرتبط شود. (زیما، ۲۰۱۱، ۸۹)

۱۰- منابع

- Alavi, Farideh, Qanbari, Manijeh. (2018). «Narrative Discourse Analysis of Two Short Story Collections; *Majid's Tale* and *Poil de Carotte*». *Language Related Research*. 2018; 9 (5):95-118. Tehran, Tarbiat Modares University [In Persian].
- Bakhtine, Mikhail ; V. N. Volochinov. (1977), *Le Marxisme et la philosophie du langage : essai d'application de la méthode sociologique en linguistique*. Traduit du russe et présenté par Marina Yaguello, Paris, Editions de Minuit, 1977.
- Bourdieu, Pierre, (2018). *Le sens pratique*. Paris, Minuit, 1980.
- Cros, Edmond. (2003). *La sociocritique*. Paris, L'Harmattan.
- Daeninckx, Didier, (1998) *Cannibale*, Paris, Les Éditions de Verdier.
- Desnain, Véronique. "Style et idéologie dans le roman noir", *Itinéraires* [Online], 2015-1 | 2015, Online since 18 December 2015, connection on 18 June 2022. URL: <http://journals.openedition.org/itineraires/268>.
- Duchet, Claude. (1979). (dir.), *Sociocritique*, Paris, Nathan.
- Gabaude, Jean-Marc (1980). « Michel Pêcheux, Les vérités de La Palice. Linguistique, sémantique, philosophie ». *Revue philosophique de Louvain*, Vol. 78, No. 37, Février 1980, pp. 159-160.

- Gillain, Nathalie, CEDOCEF. (2020). « Penser le colonialisme avec Didier Daeninckx et Éric Vuillard », *Échanges*, No. 39, pp. 13-28.
- Lobli Boli, Armand. (2013) « La sociocritique : étude d'une poétique textuelle » in *La sociocritique: enjeux théorique et idéologique. La problématique du champ littéraire africain*, Editions Publibook. Samaké, Adama.
- Mالدیدیر، Denise، Normand، Claudine، & Robin، Regine (1972). « Discours et idéologie: quelques bases pour une recherche ». *Langue française*, No. 15, pp. 116-142.
- Marandin، Jean-Marie. (1979). « Problèmes d'analyse du discours. Essai de description du discours français sur la Chine », *Langages*, 55, pp. 17-88.
- Marti، Marc. (2010) « Edmond Cros، *Le sujet culturel، sociocritique et psychanalyse*، Paris، L'Harmattan، 2005، 270 p. », *Cahiers de Narratologie* [En ligne]، 14 | 2008، mis en ligne le 15 juillet 2010، consulté le 05 juin 2022.
- Pêcheux، Michel. (1990). « Remontons de Foucault à Spinoza », in *L'inquiétude du discours*، textes édités par Denise Mالدیدیر، Paris، Editions du Cendré، pp. 245-260.
- Rosier، Laurence. (2005). « Analyse du discours et sociocritiques. Quelques points de convergence et de divergence entre des disciplines hétérogènes ». In: *Littérature، Analyse du discours et sociocritique*. n°140، 2005، pp. 14-29.
- Van Dijk، Teun Adrianus. (1996). « De la grammaire de texte à l'analyse socio-politique du discours », in Moirand S. (éd.)، *Le Français dans le monde*، numéro spécial، « Le discours : enjeux et perspectives », Paris، Hachette، pp. 16-29.
- Zima، Pierre Václav. (1985). *Manuel de sociocritique*، Paris، L'Harmattan.
- Zima، Pierre Václav. (1999). « Idéologie، théorie et altérité : l'enjeu éthique de la critique littéraire. » *Études littéraires*، 31 (3)، 17-30. Laval.
- Zima، Pierre Václav. (2011). *Texte et société: perspectives sociocritiques*. Paris، L'Harmattan.